

Fejlődési minták a közép-kelet-európai városhálózat alsó elemeinél A mezővárosok főbb jellegzetességei

Horeczki Réka¹

1. BEVEZETŐ

A város definíciójának pontos meghatározására számtalan kutató vállalkozott már (Mumford, 1985, Clark, 2000, Thorns, 2002, Beluszky, 1999, Bácskai, 2002 stb.). Az értelmezések általában egy-egy szempontot emelnek ki, pl. a statisztikai, a közigazgatási, a földrajzi, a funkcionális nézőpontot. Európában számos helyen – ahogy hazánkban is – a jogállás szerinti definíció vált elsődlegessé. A városi rangot kapott települések köre viszont az elmúlt évek, évtizedek alatt jelentős mennyiségi és minőségi változásokon esett át. A történelmi-jogi meghatározás főként német nyelvterületeken használatos, ahol a városi kiváltságok számítottak döntő tényezőnek (Planitz, 1965). A társadalmi differenciálódás és a piac városfejlődésben betöltött szerepére Max Weber (1922) hívta fel a figyelmet, mely fogalmat a szociológusok használják elsősorban. Gazdasági kritériumok alapján Werner Sombart definiálta a várost, amely fogalomban a mezővárosok – ahol a népesség jelentős része nem az iparban vagy a szolgáltatási szektorban dolgozik – nem számítottak tényleges városnak. Christaller dolgozta ki a központi helyek elméletét, ahol a funkciók szerinti besorolás, valamint a falu – város közötti átmenet is megjelenik. Ennen (1987) olyan kritériumok összességét vizsgálta a városi településekre vonatkozóan, mint a külső megjelenés, a belső struktúra és az intézményi keretek. A kisvárosok vizsgálata során relevánsnak tűnik a statisztikai szempontú lehatárolás követése, mivel nagyon sok ország a várossá válás kritériumai között népességszám-küszöbértéket határoz meg. Ez a minimális népességszám országonként és korszakonként is eltérő – ennek oka egyrészt a gyors népességnövekedésben, valamint az egyedi jellemzőkben, a települési kiváltságokban keresendő. A 19. század végén összeült nemzetközi statisztikai kongresszus 2000 főben határozta meg ezt a küszöböt. A 20. század végén megjelenő ENSZ jelentés Európára vonatkozóan az 5000 fő feletti, míg világviszonylatban a 100 000 fő alatti

¹ tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete,
horeczki@rkk.hu

"A tanulmány a #104985 témaszámú NKFIH-kutatás támogatásával készült."

városokat tekinti kisvárosnak. Kutatásaim során irányadónak tekintem a történelmi-jogi meghatározásokat, a várost funkcionális nézőpontból szemlélve azt vizsgálom, hogy a különböző városi funkciók mennyiben járultak hozzá egy-egy település várossá válásához.

2. A TÉMAVÁLASZTÁS AKTUALITÁSA

A kisvárosok mentális képe a közvéleményben már régóta két ellentétes klisére korlátozódik: egyfajta sajátos nagyváros-kritikusság; illetve a nagyváros-barát nézőpont kiegészítése jelenik meg benne. A kisvárosi romantika nézőpontja szerint a modernnel, a globalizáció vívmányaival szembeni menedék a kisvárosi lét, „az elveszett paradicsom retrospektív utópiája” (Burdack, 2013). A kisváros-kritikusok ehhez a városi formához elmaradottságot és provincializmust társítanak.

A térkutatásokban meglehetősen elhanyagolt kutatási téma a kisvárosok vizsgálata, habár különösen a vidéki térségekben kétségtelenül fontos elemi a településszerkezetnek. Főként a perifériákon működnek tényleges fejlődési gócpontként, valós központi funkciókkal. Pirisi (2008) a kisvárosokat, mint a „településföldrajz mostohagyermekét”-t említi, mivel a városföldrajz elemei többnyire a nagyobb városok, a metropolitan térségek; a vidéki térségek kutatása a fálvakra és a tanyás térségekre koncentrál. A történelemtudományokban T. Mérey (1989) szerint „nem megérdemelt helyen” szerepelnek a kisebb városok. Bácskai (2002) a kisvárosokat „elfeledett kategóriaként” definiálja, mivel a hajdani mezővárosok többsége elvesztette városi rangját, nem jelennek meg számottevő mértékben a városkutatásokban. Általános-ságban kijelenthető, hogy mindig az adott kor városait vizsgáljuk; nem található olyan irányú vizsgálat, amely a mai kisvárosok fejlődéstörténetét mutatná be².

Az Európai Unióban a kisvárosi lakosság aránya 2011-ben 25,7% volt az össznépeséghez viszonyítva, s növekvő tendenciát mutat. A kisvárosok szerte Európában - így hazánkban is - a városhálózat derékhadát jelentik. Magyarországon a kisvárosi népesség meghaladja a 2,5 millió főt. Az Európai Unió 2004 után csatlakozott 13 országában 27,1 millió, az Európai Unió 28 tagországában 157,7 millió főt jelent a kisvárosi népesség (Európai Bizottság, 2014). Összeurópai szinten tapasztalható a lakosság természetes elöregedése és fogyása mellett, hogy az országon belüli migráció főként a szuburbiákba, a megfelelő infrastrukturális hálózattal ellátott kisvárosok felé áramlik. Az egyre erősödő városi dimenzió mellett a kisvárosok reprezentációja mindmáig csekély.

² Hiánypótló munkaként erre vállalkozom a disszertációmban.

3. VÁROSODÁS VIDÉKI TÉRSÉGEKBEN

Jelen tanulmányban – egykori professzoromra, Buday-Sántha Attilára emlékezve – a kisvárosokat, mint a vidék központjait kezelem, s a mezőgazdasági funkció hatásait mutatom be fejlődéstörténetük során.

A történelmi terminológia városi értelmezése kettéválik: a latin elnevezésű *civitas* általánosságban a városokat (szabad királyi városokat) jelent, míg *oppidum* alatt a mezővárosok értendők. Főként az európai perifériákban jutott meghatározó szerep a mezővárosoknak, pl. 19. századi Morvaországban a városok többsége kisváros (*minderstadt*), falusias jellegű lakóházakkal; német nyelvterületeken a mezővárosok neve (*marktstadt*) is arra utalt, hogy az ott élők nem iparral vagy kereskedelemmel, hanem elsősorban földműveléssel foglalkoznak. A 19. század közepén Moldva és Havasalföld térségében a városi lakosság fele földműves, csak negyede volt kereskedő, illetve kézműves volt (Pál, 2001). A Magyar Néprajzi Lexikon szerint mezővárosnak volt tekinthető az a település, amely jogilag a szabad királyi város és a falu között helyezkedett el. Magyarországon a 14–15. században terjedt el az elnevezés, amikor is több száz falu kapott mezővárosi címet. Hazánkban az *oppidum* kiváltságokkal rendelkező, sajátos jogállású, vásártartási joggal rendelkező gazdasági és birtokirányítási központként jelent meg. A szabad királyi városokkal ellentétben nem volt városfala és nem képviseltethette magát az országgyűlésen. Bár nem rendelkeztek fejlett közigazgatási, közoktatási, kulturális központokként jelentek meg egy-egy térség életében. A mezővárosok több típusát lehet elkülöníteni: a tanulmányban részletesen a dél-dunántúli, illetve a székelyföldi városokkal foglalkozom.

3.1 DÉL-DUNÁNTÚL MEZŐVÁROSAINAK FŐBB SAJÁTÓSÁGAI

A 18. század közepén, Dunántúlon mintegy 60 település töltött be központi szerepkört, amely települések köre a század végére jelentős változásokon esett át (Hajdú, 2005). II. József 1784–85. évi népszámlálása 431 mezővárost és 61 szabad királyi várost nevesít az ország területén (Danyi-Dávid, 1960). Az 1828-as összeírás szerint már 51 szabad királyi város és 692 mezőváros létezett az országban (Nagy, 1828). A mezővárosokban az össznépeség hatoda (945 983 fő) élt. Dél-Dunántúlon 1785-ben az egy szabad királyi város (Pécs) mellett 62 mezőváros, 1053 falu és 232 puszta volt, ezzel szemben a 19. század közepén már 56 mezővárost találhatunk a térségben. E mezővárosok népessége – egy-két kivételtől eltekintve – nagyobb volt, mint 1500 fő (Nagy, 1828, Bácskai, 1993, Hajdú, 2005).

<i>Baranya megye</i>	<i>Somogy megye</i>		<i>Tolna megye</i>	
Bóly	Ádánd	Kaposvár	Báta	Pinczehely
Dárda	Nagyatád	Karád	Bátaszék	Regöly
Gödre	Babócsa	Kéthely	Bonyhád	Simontornya
Kozár Rátz	Berény Iharos	Törökkoppány	Dombóvár	Szakcs
Magócs	Berki Nagy	Marcali	Döbrököz	Szekszárd
Mohács	Berzence	Mernye	Földvár	Tamási
Pécsvárad	Böhönye	Mozsgó	Hőgyész	Tolna
SzabadSzent Király	Bükkösd	Nágocs	Iregh	
Siklós	Csokonya	Sárd	Kölesd	
Szekcső	Csurgó	Segesd	Ozora	
Vaiszló	Györök Szőlős	Sellye	Paks	
	Hidvég Város	Szigetvár		
	Igal	Toponár		
	Istvándi			

1. táblázat: Dél-Dunántúl mezővárosai 1828-ban
(Nagy 1828. adatai alapján szerkesztve)

A mezővárosok a 19. század végére a felgyorsuló urbanizáció ellenére nem veszítették el agrárjellegüket. A megnövekedett szám a kedvező adózási és önkormányzati lehetőségeknek tudható be, amely magasabb szintű, mint a falusi, de ezen települések közül akadt olyan is, amely csupán a vásártartási jog miatt kívánt mezőváros lenni, és valódi városi funkciókkal nem rendelkezett, nem tudott tényleges piacközponti szerepet betölteni. Fontos megemlíteni, hogy a mezővárosok földesúri hatalom alatt álltak, a település határa és a lakóházak is földesúri tulajdonban voltak. Kiváltságos helyzetüket a vásártartás joga, a falvakénál kedvezőbb földesúri adózás és az igazgatási autonómia jelezte (Orosz, 1995).

A nagyobb népességkoncentrációjú térségek központi településein (Siklós, Csurgó, Marcali stb.) a helyi lakosság gazdasági tevékenységében a mezőgazdasági termelés (szántóföldi gazdálkodás, kertészet, bortermelés, állattartás) mellett egyre inkább kereskedelmi és áruszállító funkciók is megjelentek. Az ilyen mezővárosokban hamar kialakult egy jelentősebb létszámú iparos és kereskedő réteg, amely már nem csak a mezőváros népességét kívánták ellátni, hanem közvetlen térségét is. A fejlettebb oppidumokat a kézműipar dinamikus fejlődése is megkülönböztette a falvaktól, és egyben rokon vonásokat mutattak a szabad királyi városokkal (Kaposi, 2014). Az 1828. évi országos összeírás (Nagy, 1828, Bácskai, 1993) alkalmasnak bizonyult arra is, hogy a conscriptio adatai alapján feltárja és leírja a tényleges piacközpontokat, hiszen a települések lakói megnevezték azt a piachelyet, vagy azokat a vásáros helyeket ahol terményeiket értékesíteni és a szükségleti cikkeiket beszerezni szokták. 1828-ban a dél-dunántúli térség piackörzeti struktúrája eltért az ország többi részében tapasztaltaktól. A térséget két „nagy, tiszta vonzáskörzet” jellemezte: Pécs és Nagykanizsa (Bácskai,

1993). A vizsgálat eredményei szerint hat csoportba sorolhatók a központi szerepkört betöltő települések.

1. Városok (Pécs, Nagykanizsa)
2. Városias szerepkörű központi helyek: pl. Kaposvár, Mohács;
3. Központi funkciót betöltő falusi települések jelentősebb kereskedelemmel: pl. Bába, Marcali, Szigetvár;
4. Központi funkciót betöltő falusi települések, vásártartó helyek egyéb központi funkciókkal: pl. Dárda, Mágocs, Berzence, Nagyatád;
5. Központi funkciót betöltő települések, vásárjogú települések: pl. Gödre, Pincehely, Tamási;
6. Központi funkciót betöltő, vásárjoggal nem rendelkező falusi települések: pl. Dunaszekcső (Bácskai, 1993).

A felsorolásban található falusias települések többsége mezőváros. Kérdés, hogy ezek a mezővárosok, amelyek többsége nemcsak vásárjoggal rendelkezett, hanem postahivatallal, némely egyéb közintézménnyel is, miért csak korlátozott vonzást volt képes gyakorolni. A gazdasági mutatók vizsgálata során kitűnik, hogy csak az a település volt képes központi szerepkörét fenntartani, amelyiknek nagyobb népessége, kézművesipara és kereskedelme volt a többi fejlett településhez képest.

Jól mutatja ezt a helyzetet a Somogy megyei Csurgó mezőváros, amely az 1700-as évek közepétől kezdődően a gróf Festetics család birtokainak egyik fontos uradalmi központja volt, igen nagy területi kiterjedéssel. A gróf Festetics család mecénási szerepe kiemelkedő volt a térségben, amit jól mutat, hogy 1794-ben református gimnáziumot is alapítottak. A gimnáziumon kívül később tanítóképző, hitelszövetkezet, kaszinó, iparoskör, téglagyár, lengyár és tejfeldolgozó gyár is működött a 20. század elejére a településen. A mezőváros fejlődéséhez hozzájárult, hogy 1872-től keresztül haladt rajta a Bátaszék – Zákány vasútvonal, amelyen át aztán lehetőség nyílt Buda és Fiume elérésére is.

Fontos kiemelni, hogy 1876-ban a közigazgatás gyökeres átszervezésével a mezőváros elnevezés megszűnt, viszont a kategória továbbra is élt, a települések egy része község, nagyközség illetőleg csekély része város lett. Ezért a népességváltozás ütemének vizsgálata során az 1828. évi mezővárosok lakosságának változását vetítem az 1910-es, illetőleg az 1784-85-ös évekre.

Baranya megye mezővárosainak népessége a vizsgált időszak alatt egy-két kivételtől eltekintve nem változott jelentős mértékben. Korábban Mohács népessége nőtt dinamikusán, 1910-re elérte a 17 ezer főt, de számottevő volt Dunaszekcső és Siklós lakosságszám változása is. A közlekedési csomópontszerep (a kereskedelem megélénkülése) segítette a településeket a népességkoncentráció megtartásában.

Somogy megyében számos olyan település is található, amely, mint egy „törzstelepülés”, elnyelte és magába olvasztotta a körülötte lévő kisebb falvakat, vagy lakott pusztákat, amelyek korábban önálló életet éltek. Ilyen volt

például Nagyatád és Marcali. Nagyatádon 1828-ban 1066-an laktak, de 1910-re 3753 fő szerepel a statisztikában. A megyében Kaposvár helyzete különleges, hiszen a 18. század vége felé alig több mint 3000 lelket számláló mezővárosból a közigazgatási funkciók állandósulásával 1910-re 24 000 főt meghaladó rendezett tanácsú város lett a megyeszékhely. A 19. század második felében kialakuló településszerkezet hatását mutatja, hogy mind a mai napig hasonló népességarányok figyelhetők meg, mely szerint a megyeszékhely viszonylag magas lélekszámú, a kisvárosok népessége viszont alig harmada Kaposvárénak, ugyanakkor egészében vizsgálva a megyét a falvak népessége ugyanakkor meghatározó.

Tolna megyében az évek során fokozatos népességnövekedés figyelhető meg. Kiugró adatokkal itt is találkozhatunk, pl. Dombóvár esetében, amely település fejlődése során döntő tényezőként szerepelt az, hogy a város a hatalmas kiterjedésű Esterházy uradalom központja volt, illetve hogy 1882 után (amikor megépült a Szentlőrinc – Kelenföld vonal) komoly vasúti csomóponti szerephez jutott. Dombóváron a lakosság ötszörösére nőtt a vizsgált időszakban: 1784-ben 1332 fő, 1828-ban 1489 fő, 1910-ben már 6785 fős város Dombóvár. A Duna, illetve a Dráva partjain átkelőhelyként elhelyezkedő települések lélekszáma is gyorsan növekedett, pl. Paks, Mohács és Barcs esetében. A legdinamikusabban fejlődő somogyi településnek tekintik Barcsot ebben az időszakban; a Dráván megjelenő gőzhajó és a vasút új közlekedési és szállítási lehetőségeket teremtett. A kisváros két évtized alatt az ország második legnagyobb kereskedelmi központja lett (Erdősi, 1971). Számos gabonaraktár és az ország második legnagyobb gőzmalma volt itt megtalálható. Élénk társadalmi élet bontakozott ki: hetilapot indítottak, klubok alakultak, és megnyílt Somogy első kőszínháza. A növekvő infrastruktúra, a javuló közlekedési feltételek, a nagyközségek/kisvárosok lakossági összefogásának erősödése, a kulturális, oktatási feltételek javulása, igazgatási funkciók bővülése mind lehetővé tette a központi funkció erősödését, megtartását ezeken a településeken (Szili, 1988).

Ha a népességnövekedés ütemét a vizsgált időszakban (1784–1910) áttekintjük, három csoportra tudjuk bontani a mezővárosok körét. Az első: a csökkenő népességű mezővárosok csoportja. Ez a legkisebb létszámú csoport (2 város tartozik ide). Bóly esete különleges, a vizsgált időszakban először növekszik lakossága 1515 főről 2028 főre (amely a németajkú lakosság betelepülésének köszönhető), majd újra lecsökken 1500 fő alá a népesség 1910-re, ez közigazgatási okoknak tudható be.

Csökkenő	Kiegyensúlyozott	Dinamikus	Csökkenő	Kiegyensúlyozott	Dinamikus	Csökkenő	Kiegyensúlyozott	Dinamikus
növekedést mutató mezővárosok								
<i>Baranya megye</i>			<i>Somogy megye</i>			<i>Tolna megye</i>		
Bóly	Dárda	Gödre		Ádánd	Berki	Tolna	Iregh	Báta
	Mágocs	Mohács		Bükkösd	Berzence		Kölesd	Bátaszék
	Pécsvárad	Siklós		Csokonya	Böhönye		Regöly	Bonyhád
	Rác Kozár	Szekcső (Duna-)		Igal	Csurgó		Szakcs	Dombóvár
	SzabadSzentKirály			Istvándi	Iharosberegny			Döbrököz
	Vaiszló			Törökkoppány	Kaposvár			Földvár
				Mernye	Karád			Hőgyész
				Nágocs	Kéthely			Ozora
				Sárd	Marcali			Paks
					Mozsgó			Pincehely
					Segesd			Simontornya
					Sellye			Szekszárd
					Szigetvár			Tamási
					Toponár			

2. táblázat: *A népességváltozás üteme 1910-re a hajdani mezővárosokban (Danyi-Dávid (1960), Nagy (1828) és Népszámlálás 1910 adatai alapján szerkesztve)*

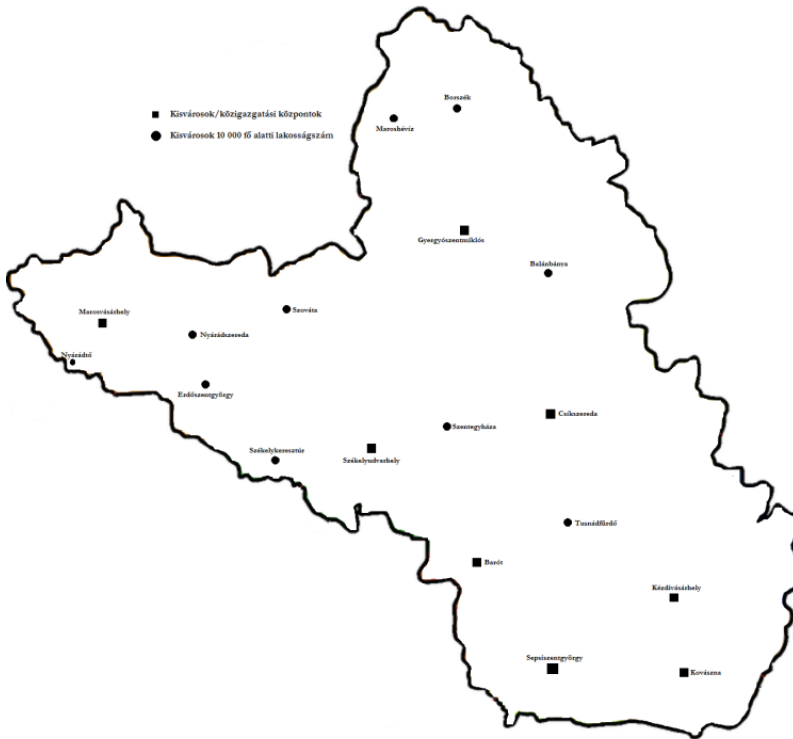
A második csoport a kiegyensúlyozottan növekedő népességű mezővárosok csoportja, ahol az éves növekedési ütem nem haladja meg a fél százalékot. A megyékben közel azonos az ilyen települések száma. Egy részük egyházi vagy szerzetesrendi fennhatóság alá tartozott (pl. Mernye, Pécsvárad); másik részük földesúri fennhatóság alatt állt.

A harmadik kategóriába soroltuk azokat a településeket, ahol az éves növekedési ütem magasabb, mint 1% a vizsgált időszakban. Ezen csoportba tartozó mezővárosok közül nyolc a 20. század közepén már tényleges városi rangú (pl. Mohács, Dombóvár, Kaposvár, Szigetvár) volt; s további hét kapott a rendszerváltozásig újonnan városi rangot. E mezővárosok népességnövekedése pl. olyan mezőgazdasági termékek előállításának köszönhető, amelyek nagy munkaráfördítést igényelnek, pl. a bortermelésre specializálódás, vagy a nagyállattartás. A piacközponti szerepkör növelése lehetővé tette a vonzáskörzet növelését és a további specializálódást.

3.2 SZÉKELYFÖLD MEZŐVÁROSAINAK FŐBB SAJÁTOSSÁGAI

Székelyföld gazdasági és földrajzi értelemben is periféria; a vizsgált időszakban az ország egyik leghátrányosabb helyzetű területe volt. Periféria jellegét erősítette a kedvezőtlen megközelítési lehetőség, a kiépítetlen úthálózat, közepes, illetve gyenge agráradottságok, apró és kistelepüléshálózat, valamint a belső integrációs lehetőségek beszűkülése (Sonkoly, 1996). Településhálózatát, annak térbeli jellegét a mező- és erdőgazdálkodás

formálta; a települések meghatározó része a folyók völgyében épült fel. A városok a medenceközpontok és a nagyobb völgytágulatok árvízmentes szakaszain találhatóak. Székelyföld településszerkezete egyveretű, a települések 80%-a 1000 fő alatti. A sűrű faluhálózathoz szigetszerűen emelkedtek/emelkednek ki a mezővárosok (Vofkori, 2007). A térség kistájai egy-egy mezőváros földrajzilag lehatárolt kistérségei.

1. ábra: Székelyföld kisvárosai a 20. században (saját szerkesztés)

A székelyföldi mezővárosok városfejlődése a 19. század második felétől gyorsul fel; ekkor már külső jegeiben is városinak tekinthetők ezek a települések, illetve demográfiai vonatkozásban is megmutatkozik a fejlődés. Az 1857-ben végrehajtott népszámlálás szerint a 2000 főnél népesebb települések aránya csupán 4,3% (Dányi, 1992). A székelyföldi városok fejlődését vizsgálva szembevetendő, hogy mind a népességszám-növekedésének üteme, mind a területre vonatkoztatott városok szám elmarad az országos átlagtól. A 19. század végére a huszonegy város közül csupán Marosvásárhely lakossága haladta a 20 000 főt. A többi város még a 10 000 fős küszöböt sem tudta átlépni, egészen a 20. század első harmadáig. A 19. század második felétől jelentős társadalmi és politikai változások kezdődtek, aminek ered-

ményeképp eltűnt a mezővárosi kategória; az átalakulás egy modernizálódó társadalmat feltételez (Pál, 2001).

A foglalkoztatási szerkezetben történő változás az öt legnagyobb népességű kisváros esetében tapasztalható: Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós. Az iparban és kereskedelemben foglalkoztatottak aránya e városok népességének közel felét (48,2%) adta; a legmagasabb – a hagyományos kézműiparral rendelkező – Kézdivásárhelyen (68,5%) volt. A népszámlálások szerkezeti változásának tudható be, hogy a mezőgazdaságból élők aránya a városokban nagymértékben csökkent: 17,8%-tól 5,7%-ra³. Az értelmiség aránya a székely városokban 8,4%, a falvakban alig 2%-os.

Az 1848 után lassan érvényesült a modernizáció; a jobbágyfelszabadítást a székely székek örökségének kérdése tovább cizellálta (Egyed, 1981). A kisvárosok nagy része – természetföldrajzi adottságai miatt – nem volt önellátó, különösen a gabonafélék tekintetében. A szántóterületek elaprózottsága, valamint a tagosítás és arányosítás számos problémával járt. A mezőgazdaság szerepét tekintve a művelődési ágak közül az erdő képviselte a legnagyobb arányt, a hagyományos fakitermelés és állattenyésztés szerepét mutatva. Gyergyószentmiklós és Oláhfalú esetében a fakitermelés feldolgozással is párosult, Sepsiszentgyörgyön a fakereskedelem virágzott.

Helység	Szántó	Kaszáló	Legelő	Erdő	Összesen
Marosvásárhely	2533	772	320	1403	5710
Sepsiszentgyörgy	2474	600	12	2968	6360
Székelykeresztút	2133	1271	872	548	5089
Kézdivásárhely	641	335	0	153	1128
Székelyszékek (%)	22,2%	18,6%	10,5%	45,7%	100%,

3. táblázat: *A mezőgazdasági területek aránya 1870-ben (saját szerkesztés, Kozma (1879) alapján)*

A mezőgazdasági foglalkoztatottak száma az összes keresőhöz viszonyítva 1857 és 1910 között jelentős mértékben csökkent. A statisztikai adatokban a főfoglalkozás bevallását rögzítették, így a kisvárosi iparosok vagy kereskedők habár földbirtokosok is egyben, nem szerepeltek az adatokban. Ennek eredményeképp Sepsiszentgyörgyön a mezőgazdaságból élők aránya a kezdeti 27,1%-ról 1910-re 15,1%-ra csökkent. Csíkszeredán a legszembetűnőbb a fogyás: 1857-ben az összes kereső 60,4%-a élt a mezőgazdaságból, míg 1910-ben ötöde, 12,7%-uk.

Székelyföld periféria szerepét a városai is tükrözték, a közigazgatási átalakulás során a több lábbon álló városok kerültek nyerő pozícióba – megnövekedett népességgel, ipari beruházási kapacitásokkal, további funkciókkal gazdagodtak. A városi jogállású települések számának csökkenését a megmaradt városok magas népességnövekedése ellensúlyozta.

³ A statisztikai adatokban a mezőgazdasági segéd munkás kikerült a mezőgazdaságból élők rovatból.

4. ÖSSZEGZÉS

A hajdani mezővárosok gazdasági és társadalmi életének átalakulása jól látható: a foglalkoztatási ágazati arányok módosultak (ez a lakosság urbanizálódását mutatja), illetőleg a betelepülőket felszívó és megtartó képesség erősödött. A mezővárosok arculata, fejlődésének története más volt mindegyik megye, minden térség, település esetében, de próbáltam rávilágítani egy közös vonásukra ez időszak alatt: a népességmegtartó erőre. Mindegyik mezővárosnak volt valami egyedi „varázsa”, amely fejlődési típusát is meghatározta. Ilyen volt pl. a piac, a vasút, az iskola vagy valamely vallás híveit vonzó templom. A vizsgált települési kategória az, amely képes megújítani és fejleszteni önmagát.

A vizsgált két térség közötti területi-földrajzi különbségeken túl a településszerkezeti változások is megmutatkoznak. Dél-Dunántúlon a két nagyobb város – Pécs és Nagykanizsa – szigetszerű fejlődése nem tette lehetővé a mezővárosok integrált fejlődését. Székelyföldön a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó iparágak nem jelentettek olyan mértékű urbanizációs előnyt, mint pl. egyes dél-dunántúli kisvárosok esetében (fafeldolgozás, szőlőművelés, állattenyésztés). Az 1848 után megvalósuló közigazgatási reform során a jogállásukat megőrzött, illetve a visszaminősített községek közötti különbségek láthatóvá váltak, és mélyülni kezdtek. A visszaminősített községek inkább agrártelepülések maradtak, így városi jellegüket elvesztették. A megmaradt városokban csökkent a mezőgazdaság szerepe, előtérbe kerültek a közigazgatási és oktatási funkciók.

Buday-Sántha Attila professzor úr megjegyzése szerint: „a legtöbb ország gazdasági alapját évezredekken keresztül a mezőgazdasági termelés és az arra épülő iparok jelentették” (Buday-Sántha, 2010, 299. o.). A vidéki területek mezőgazdasági meghatározottsága a kisvárosok életében fellelhető, a somogyi és baranyai mintauradalmi központokból továbbfejlődött kisvárosok mind a mai napig magukon hordozzák a fejlődés jegeit; tipikusnak tekinthető vetés- és birtokszerkezet, a mezőgazdaságból élők magas aránya stb.

BIBLIOGRÁFIA

- Bácskai V. (1993): *Piackörzetek és piacközpontok a Dél-Dunántúlon a XIX. század első felében*. Gazdaságtörténeti tanulmányok, Zalai Gyűjtemény **34**, Zalaegerszeg.
- Bácskai V. (2002): *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris kiadó, Budapest.
- Beluszky P. (1999): *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs.
- Buday-Sántha A. (2010): *Agrár- és vidékpolitika*. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs.
- Burdack, J. (2013): *Lokal basierte Kleinstadtentwicklung im östlichen Europa: Potenziale, Probleme und Praktiken – eine Einführung*. Forum IFL. Heft 19. Leibniz-Institut für Länderkunde. 5-13. o.
- Clark, P. (2000): *The Cambridge Urban History of Britain*. Volume II. Cambridge University Press. 425-476. o., 733-775. o.
- Dányi D. (szerk.) (1992): *Erdély 1857. évi népszámlálása*. Elérhető: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/studcens.htm> (2014.03.02. 14:10)
- Danyi D. és Dávid Z. (1960): *Az első Magyarországi népszámlálás (1784-1787)*. KSH, Budapest.
- Egyed Á. (1981): *Falu, város, civilizáció. Fejezetek Erdélyi gazdaság és társadalomtörténetéből 1848-1914*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Erdősi F. (1971): Adatok az egykori Dráva-hajózásról és annak Barcs fejlődésében betöltött szerepéről. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 2*. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár.
- Európai Bizottság (2014): Hatodik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról. Befektetés a munkahelyekbe és a növekedésbe. elérhető: ec.europa.eu/regional_policy/
- Hajdú Z. (2005): *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Kaposi Z. (2011): *Iparszerkezet és városfejlődés Pécsen a 19-20. század fordulóján*. URBS: MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV 6/1 51-76. o.
- Kaposi Z. (2014): Nagykanizsa gazdasági fejlődése 1850-1945. In: Kaposi (szerk.): *Nagykanizsa. Városi monográfia III. (1850-1945)*. Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Nagykanizsa.
- Kozma F. (1879): *A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota*. Franklin Társulat, Budapest.
- Magyar Néprajzi Lexikon <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1816.html> (2012. április 4. 15:00)
- Mumford, L. (1985): *A város a történelemben. Létrejött, változásai és jövőjének kilátásai*. Gondolat kiadó, Budapest.
- Nagy L. (1828): *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariáé partiumque eidem adnexarum*. Buda.

- Népszámlálás 1910: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-társulat. Budapest, 1912.
- Orosz I. (1995): *Hagyományok és megújulás. Válogatott tanulmányok a magyar mezővárosok történetéből*. Debrecen.
- Pál J. (2001): Várostörténeti kutatások Erdélyben a második világháború után. In: Pál J. és Fleisz J. (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda.
- Pirisi G. (2008): *A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltás után*. PhD-értekezés. PTE TTK Földrajztudományok Doktori Iskola, Pécs.
- Planitz, H. (1965): *Die deutsche Stadt im Mittelalter*. Böhlau Verlag, Graz-Köln.
- Sonkoly G. (1996): *What is urban? The Transylvanian towns in the 18th-19th centuries*. A „Cities in Eastern and Western Europe” című nemzetközi várostörténeti konferencián elhangzott előadás kivonata.
- Szili F. (1988): *Somogy megye kereskedelme a kései feudalizmus korában 1700-1848*. Balaton Élelmiszeripari Vállalat, Kaposvár.
- Thorns, D. C. (2002): *The Transformation of Cities. Urban theory and urban life*. Palgrave Macmillan, Hampshire.
- T. Mérey K. (1989): *A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején*. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs.
- Vofkori, L. (2007): *Utazások Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Weber, M. (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft*. J.C.B. Mohr, Tübingen 45-199.